

Arhivska baština

ARCHIVAL
HERITAGE

Arhivska baština Valpovačkog vlastelinstva

Kompleksna interdisciplinarna i interinstitucionalna izložba Valpovački vlastelini Prandau-Normann umnogome ima svoje izvorište u arhivskom fondu Valpovačkog vlastelinstva, koji se čuva u Državnom arhivu u Osijeku. Nekoć kompaktno i oplijivo bogatstvo duhovnih i materijalnih dobara valpovačkih vlastelina danas je divergentna baština razasuta u više baštinskih ustanova u Osijeku i Valpovu, ali i šire u privatnom vlasništvu. Međutim, za mnoge izloške iz fundusa pojedinih ustanova odabrane za ovu izložbu dokumentirani trag nastanka, nabave ili korištenja, zapravo konteksta njihova postojanja, može se pronaći u dokumentima koji se čuvaju u arhivskom fondu Valpovačkog vlastelinstva. O tome svjedoče ranije objavljeni stručni i znanstveni radovi pisani na temelju tog arhivskog fonda, koji obuhvaćaju područja povjesnih znanosti, umjetnosti, sociologije i ekonomije, ali i popularni radovi pisani iz perspektive lokalne povijesti Valpova i Valpovštine. Recentni je svjedok arhiviranih korijena te baštine upravo ovaj katalog, u kojem gotovo da nema rada koji se u svojoj raspravi ne poziva i na izvore iz navedenog arhivskog fonda.

Arhivski fond Valpovačkog vlastelinstva

U arhivskom dijelu sudjelovanja u ovoj izložbi s četiri lica Državni arhiv u Osijeku iz svoga fundusa iznosi na svjetlo dana izbor dokumenata i drugih zapisa koji u svojoj cjelini čine fond HR-DAOS-476, Valpovačko vlastelinstvo. To je vlastelinstvo, kao stvaratelj arhivskog fonda obitelji Hilleprand von Prandau i von Normann-Ehrenfels, postojalo od 1721. do 1945. godine, a očuvano gradivo nastalo njegovim djelovanjem obuhvaća razdoblje od 1727. do 1945. godine. Prema objavljenim podacima, fond sadrži 1251 arhivsku knjigu, 2119 arhivskih kutija, što ukupno iznosi 275 dužnih metara arhivskoga gradiva. Tome treba dodati karte i nacrte, grbove i diplome, koji nisu odloženi u istom nizu arhivskih knjiga i kutija.¹ Stanje i poredak arhivskog gradiva fonda Valpovačkog vlastelinstva, osobito kada je o spisima riječ, nisu bitno mijenjani od razdoblja njegova oblikovanja i čuvanja *in situ* u arhiv valpovačkog dvorca do kraja Drugog svjetskog rata, odnosno do oduzimanja posjeda od strane poslijeratnih komunističkih vlasti, preko razdoblja njegova preuzimanja i pohrane u

tadašnjem Državnom arhivu Hrvatske, do pohrane i čuvanja u ranijem Historijskom arhivu, a danas Državnom arhivu u Osijeku.² Prema podacima iz Knjige akvizicija, gradivo je u Arhiv preuzimano u više navrata.³ Riječ je o jednom od rijetkih arhivskih fondova čije gradivo, iako tek djelomice očuvano, živo očrtava ustroj, upravu i djelovanje vlastelinstava u širem okruženju te život i rad vlastelina i njihovih podložnika na području istočne Hrvatske u razdoblju od početka 18. stoljeća do 1945. godine.

Arhiv Valpovačkog vlastelinstva, poglavito kao stvaratelja gradiva ekonomske provenijencije, temeljno je istražio Igor Karaman, najprije u okviru pisanja svoje doktorske disertacije,⁴ koju je potom priredio i kao vrijednu knjigu povjesno-ekonomske analize Valpovačkog vlastelinstva. Ta je knjiga ogledni primjer povjesno-ekonomskog prikaza razvoja velikog kasnou feudalnog vlastelinstva i njegove transformacije u kapitalistički veleposjed nakon ukidanja feudalnih odnosa u Hrvatskoj 1848. godine, uspona, stagnacija i nazadovanja posjeda zbog širih ekonomskih utjecaja u Monarhiji, Europi i svijetu.⁵ Kvalitetno arhivsko istraživanje uvijek podrazumijeva poznavanje arhivskog fonda, njegovih cjelina, sustava izvornog evidentiranja i odlaganja dokumenata i eventualnih kasnijih utjecaja na njihov poredak. U tom smislu Karaman u uvodnom dijelu svoje knjige najprije ukratko opisuje Vlastelinstvo Valpovo kao posjed s određenim područjem, mjestima, stanovništvom, odnosima i vrijednostima.⁶ Upravna i organizacijska struktura stvaratelja uvelike utječe na vrstu gradiva koje nastaje i na oblikovanje strukture cjelina pri odlaganju arhivskog gradiva. Slijedi predstavljanje vlastelinskih obitelji čiji su članovi bili vlasnici i nasljednici toga posjeda u razdoblju od 225 godina, obitelji baruna Hilleprand von Prandau i grofova von Normann-Ehrenfels.⁷ Oni su pri preseljenju iz Beča u Valpovo, zajedno s drugom svojom imovinom i vrijednostima, preselili i arhivsko gradivo naslovljeno kao *Acta Viennensis*, a ženidbenim vezama i prelaženjem posjeda iz obitelji u obitelj obogaćivali taj arhiv dokumentima iz ostavština drugih obitelji s kojima su bili povezani. Za ovaj je rad iznimno važan Karamanov opis arhiva Vlastelinstva Valpovo i strukture arhivskoga gradiva u tom arhivu jer je taj Karamanov opis temelj svih

¹ Sršan, S. Valpovačko vlastelinstvo (Obitelji Hilleprand von Prandau i grofova Normann-Ehrenfels) Valpovo. Sumarni inventar, 1977.

² U Osijeku je 1947. godine osnovana Ispostava Državnog arhiva u Zagrebu (arhivsko spremište), koja 1. siječnja 1957. godine postaje samostalna ustanova, a od 1997. godine kao područni arhiv djeluje pod današnjim nazivom – Državni arhiv u Osijeku.

³ Knjiga akvizicija osječkog Arhiva preuzimanje gradiva fonda bilježi u tri navrata: br. 49 od 11. srpnja 1949. godine (u Arhinetu br. 18/49), br. 320 od 28. rujna 1962. godine (u Arhinetu br. 14/62) i br. 347 od 2. ožujka 1963. godine (u Arhinetu br. 3/63).

⁴ Karaman, I. Razvitak uprave gospodarstva na vlastelinstvu Valpovo 1721 – 1945. Doktorski rad. Zagreb : vlast. nakl., 1959.

⁵ Karaman, I. Valpovačko vlastelinstvo : ekonomsko-historijska analiza. Zagreb : JAZU, 1962.

⁶ Usp. Karaman, I. Nav. djelo, 1962., str. 4–8.

⁷ Usp. Karaman, I. Nav. djelo, 1962., str. 9–12.

dalnjih arhivističkih i istraživačkih postupaka s gradivom Valpovačkog vlastelinstva.⁸ Radeći na tom fondu, Karaman je svoja saznanja o gradivu, njegovoj strukturi i značenju, dijelio sa stručnom zajednicom i prije objavljivanja spomenute knjige.⁹

Zbog područne pripadnosti arhivskog fonda Valpovačkog vlastelinstva, fond je iz fundusa Državnog arhiva u Zagrebu prešao u fundus osječkog Arhiva, a potom je sumarni inventar toga fonda 1977. godine napisao Stjepan Sršan. To je obavijesno pomagalo i danas na raspolaganju istraživačima i djelatnicima Arhiva za snalaženje u fondu. Na dugogodišnju potrebu temeljite revizije toga fonda i izrade novijeg i suvremenijeg obavijesnog pomagala upozoravali su djelatnici Arhiva koji redovito za potrebe korisnika pretražuju fond i donose naručeno gradivo u čitaonicu Arhiva, ali i pojedini istraživači. Struktura tog inventara, njegova izravna naslonjenost na registraturna obavijesna pomagala u samom fondu i pojedine njegove manjkavosti komentirane su i u objavljenim radovima pojedinih istraživača.¹⁰ Kasnije se i sam Karaman za prvi broj Glasnika arhiva Slavonije i Baranje iznova osvrnuo na najstariji inventar toga fonda.¹¹ Ipak, zbog dinamike prioriteta u sređivanju i reviziji fondova i zbirki u osječkom Arhivu, nije bilo prilike da se prije pripreme ovog kompleksnog izložbenog projekta najprije u Arhivu odradi revizija fonda Valpovačkog vlastelinstva i priredi novi sumarni inventar prema suvremenim arhivističkim standardima.

Arhivski fond Valpovačkog vlastelinstva obuhvaća samo dio arhivskog gradiva koje je nastajalo tijekom života i djelovanja plemićkih obitelji Hilleprand von Prandau i von Normann-Ehrenfels. Premda taj fond po svojoj naravi i provenijenciji pripada skupini osobnih i obiteljskih fondova, tek manji dio zapisa koji se u njemu čuvaju sadrži one dokumente koji bi predstavljali pravi osobni i/ili obiteljski arhivski fond s osobnim dokumentima, privatnom korespondencijom, osobnim i obiteljskim uspomenama, rodoslovjem, osobnim i obiteljskim bilješkama i slično. Doduše, ima i takvih zapisa i tragova, međutim, u fondu su pretežito očuvani zapisi koji su nastajali u okviru vođenja imovinsko-pravnih poslova, gospodarstva i financija na vlastelinstvu i kasnijem vlečeposjedu. U okviru ovoga rada nije potrebno iznova donositi ono što je već objavljeno u više radova drugih autora, a nova saznanja i detaljnja obrazloženja obavijesnog karaktera o fondu, serijama, sadržaju i značenju gradiva moći će se iznositi tek nakon temeljite revizije i izrade novog inventara. Pretpostavka za to jest planiranje dužeg razdoblja rada, poznavanje latinskog i njemačkog jezika i osobito njemačke rukopisne gotice.

8 Usp. Karaman, I. Nav. djelo, 1962., str. 12–16.

9 Usp. Karaman, I. Sređivanje arhiva vlastelinstva Valpovo. Arhivski vjesnik 2(1959), Osijek, str. 457–469. Preuzeto s URL: <https://hrcak.srce.hr/131175> (26. 5. 2018).

10 Usp. Perčić, Lj. Valpovačka župna crkva i dvorska kapelica između 1722. i 1736. godine. Scrinia Slavonica 9(2009), Slavonski Brod, str. 99–124, ovdje 99–101.

11 Usp. Karaman, I. Najstariji inventar Arhiva valpovačkog vlastelinstva baruna Hilleprand-Prandau iz 1789./1790. godine. Glasnik arhiva Slavonije i Baranje 1(1991), Osijek, str. 97–117.

12 Izlošće su odabrali dr. sc. Dražen Kušen, arhivski savjetnik, i dr. sc. Danijel Jelaš, viši arhivist. Kataložne opise potpisuje Danijel Jelaš, a postav u Državnom arhivu u Osijeku potpisuje Dražen Kušen.

13 Katalog izložbe, Državni arhiv u Osijeku, kataložne jedinice 1–12.

14 Katalog izložbe, Državni arhiv u Osijeku, kataložne jedinice 114–120, 122–123.

15 Katalog izložbe, Državni arhiv u Osijeku, kataložne jedinice 121 i 124.

Arhivska baština – odabir za izložbu Valpovački vlastelini Prandau-Normann

Pisani i ilustrirani tragovi koji danas predstavljaju arhivsku baštinu Valpovačkog vlastelinstva obuhvaćaju različite zapise na pergameni, papiru i drugim materijalima, diplome vladara, svjedočanstva različitih događaja, pisma dragim osobama, genealoške zabilješke, popise dobara, ugovore, račune i mnogo drugih dokumenata, koji su u vlastelinskom arhivu bili brižljivo odlagani i pomno čuvani. Iz te arhivske baštine za izložbeni projekt Valpovački vlastelini Prandau-Normann odabrana su ukupno 124 izloška, koja su u okviru dijela izložbe postavljene u novouređenim prostorima Državnog arhiva u Osijeku svrstana u šest tematskih cjelina: Vlastelini u znaku grba; S papirom i perom kroz povijest; Vlastelinsko kazalište u Valpovu; Vlastelinstvo, zemlja i ljudi; Obitelji, osobe, odnosi i veze; Vlastelini i njihovo značenje u široj zajednici. Osim tih izložaka i tematskih cjelina, dio odabranih izložaka iz fundusa Državnog arhiva u Osijeku izložen je u drugim partnerskim ustanovama ovog projekta.¹² Tako je izbor rukopisnih karata i planova iz fonda Valpovačkog vlastelinstva izložen u postavu Muzeja Slavonije,¹³ izbor najznačajnijih građevinskih projekata u postavu Muzeja likovnih umjetnosti,¹⁴ a samo su dva nacrtta izložena u postavu u Državnom arhivu u Osijeku.¹⁵ Za ambijentalno uređenje dijela postava u Državnom arhivu u Osijeku posuđeni su odgovarajući dijelovi namještaja i opreme iz fundusa Muzeja Slavonije, fotografije kazališne zgrade u Valpovu iz fundusa Muzeja Valpovštine i replike portreta iz fundusa Muzeja likovnih umjetnosti.

Vlastelini u znaku grba

Grbovi iz arhivskog fonda Valpovačkog vlastelinstva predstavljaju dio traga dugog obavijesnog razdoblja intenzivne uporabe plemićkih grbova kao vlastitoga znaka raspoznavanja. Temi grbova valpovačkih vlastelina u ovom je katalogu poseban rad Silvije Lučevnjak, a na ovom mjestu treba samo istaknuti kako je kod grbova iz fundusa Valpovačkog vlastelinstva riječ o posebnom tipu rukopisno izrađenih grbova koji su imali posmrtnu namjenu, dakle posmrtni grbovi koji su na njemačkom jezičnom području poznati kao *Totenwappen*. Naime, kombinirani prikazi grba i natpisa s odgovarajućim podacima o pojedinim osobama korišteni su za prenošenje obavijesti o smrti i društvenom statusu pokojnika. Zbog svoje iznimne vizualne vrijednosti i sadržaja te logične veze s rodoslovljem obitelji, taj je dio izložbe u replikama, zajedno s osnovnim informacijama o izložbi, uvodnom legendom i genealoškom pločom, postavljen praktički „na ulici“, u hodniku pod arkadama istočnog krila zgrade Državnog arhiva u Osijeku. Tako je, neovisno o radnom vremenu Arhiva, neprestano dostupan posjetiteljima jer je sam prostor i noću osvijetljen. Postav je opremljen i pedagoškim materijalima heraldičkog karaktera, a na temelju tog dijela postava Arhiv nudi posjetiteljima i

16 Pedagoške materijale i heraldičku radionicu osmislio je i vodi arhivski pedagog dr. sc. Danijel Jelaš, viši arhivist. Posebno je zanimljiva heraldička radionica izrade grbova koja je u ponudi za vrtići uzrast djece.

17 Usp. Karaman, I. Nav. djelo, 1962., str. 14.

18 Usp. Perčić, Lj. Kommetij=HauszuValbo: prilog poznavanju kazališnog života u Valpovu od 1809. do 1823. godine u svjetlu arhivskog fonda obitelji Prandau i Normann, Osječki zbornik 28(2007), Osijek, str. 127–143.

Sl. 1. Dio postava izložbe u novoj dvorani Državnog arhiva u Osijeku, prvi kulturno-prosvjetni program arhiva u dvorani uredenoj 2018. godine.
(foto: Danijel Jelaš)

heraldičke radionice.¹⁶ Na temelju samo dijelom očuvane heraldičke baštine u ovom arhivskom fondu možemo prepostaviti puno bogatiju sadržaj zbirki raznog heraldičkog materijala koje su posjedovale naše plemićke obitelji.

S papirom i perom kroz povijest

Valpovački su vlastelini dokumente svoga postojanja i djelovanja brižno čuvali u vlastelinskom arhivu, najprije u Beču, a potom u Valpovu. Očuvani su trag te brižljivosti i izvorni natpisi s polica vlastelinskog arhiva u Valpovu (*Tabellae*) na kojima se mogu iščitati grupe dokumenata s latinskim nazivima, koje spominje i Karaman u svojoj studiji,¹⁷ a istaknuto mjesto imaju i u postavu ove izložbe. Zapisi perom, na pergameni ili papiru, diplome vladara, svjedočanstva događanja, korespondencija s dragim ili važnim osobama, adresar značajnih titulara svoga vremena, genealoške zabilješke, popisi dobara, ugovori i drugi imovinsko-pravni spisi, računi i još mnogo toga, našli su odgovarajuće mjesto u valpovačkom vlastelinskom arhivu, odloženi kao zapisi u arhivskim knjigama, svežnjevima sa spisima ili mapama s kartama, nacrtima ili diplomama. Iz izbora korespondencije izložene u postavu posebno možemo istaknuti božićnu i novogodišnju čestitku Antuna Bačiću barunu Petru II. Antunu od 13. prosinca 1756. godine (kat. br. 62, DAOS).

Vlastelinsko kazalište u Valpovu

U arhivskom je gradivu Valpovačkog vlastelinstva i dokumentirani trag gradnje najstarije kazališne zgrade u kontinentalnoj Hrvatskoj koju je podigao Josip Ignat Žigmund barun Hilleprand von Prandau 1809. godine na majuru u neposrednoj blizini dvorca u Valpovu.¹⁸ Stoga su u postavu izložbe svoje mjesto našla dva dokumenta vezana uz gradnju kazališta, ugovor sa zidarskim majstorom Antonom Hartmannom o gradnji kazališta u Valpovu, od 2. travnja 1809. (kat. br. 112, DAOS), i račun za gradnju kazališta u Valpovu, od 31. prosinca 1809. godine (kat. br. 113, DAOS). Zanimljivo je primijetiti da je barun Josip Ignat kazalište sagradio relativno brzo nakon preseljenja iz Beča u Valpovo, čini se kako

bi i u Valpovo udahnuo nešto od bečkih običaja i društvenog života koji mu je u Valpovu možda i nedostajao.

Vlastelinstvo, zemlja i ljudi

Bogatstvo prirode, omedeno područje, potencijal ljudi, vlastelinska i podanička prava, uređeni odnosi i miran suživot čine vlastelinstvo mjestom rasta ekonomskih dobara i razvoja društva kroz povijest. U okviru ove izložbene cjeline od odabranih izložaka oblikovana su tri tematska kruga: *Conscriptiones* – popisi posjeda, *Politica & Iuridica* – vlastelinska uprava i sudovanje, *Oeconomica* – gospodarstvo i financije. U tematskom krugu *Conscriptiones* – popisi posjeda, izložen je izbor popisa imanja, osobito po selima i distrikima, a posebno treba istaknuti Izvadak iz općeg popisa za Slavoniju iz 1698. godine s povijesnim pregledom valpovačke utvrde / *Conscriptio generalis diversorum Dominiorum Slavoniae, cum quadam Chronologica Descriptione Arci Valpovensis*, od 10. svibnja 1698. godine (kat. br. 46, DAOS) te rukopis Adlofa Danhelovskog, glavnog vlastelinskog šumara, za monografiju *Valpo und Doljni-Miholjac*, koja je objavljena u Beču 1885. godine pod naslovom *Die Excellenz Gustav Hilleprand Freiherr von Prandaušchen Domänen Valpo und Doljni-Miholjac in Slavonien*.[...](kat. br. 47, DAOS). Zanimljiv je izložak i nedovršeni rukopis prijevoda te monografije koji je priređivao dr. sc. Stjepan Sršan tijekom druge polovice 20. stoljeća (kat. br. 48, DAOS).

U tematskom krugu *Politica & Iuridica* – vlastelinska uprava i sudovanje izložen je odabir dokumenata iz razdoblja feudalizma koji zorno pokazuju onaj dio vlastelinskog djelovanja koji se odnosi na povjerene upravne i sudske funkcije na području vlastelinstva, a koje će nakon završetka razdoblja feudalizma biti povjerene državnim institucijama. Posebno možemo istaknuti Zapisnik gospodarskih sjednica / *Prothocollum Ordinationum Sub Sessionibus Oeconomicis Valpovae* [...] iz razdoblja 1781. – 1784. godine, koji sadrži i upis o izboru mjesnih sudaca na vlastelinstvu za 1784. godinu. Upis sadrži popis potvrđenih i novoizabranih sudaca po mjestima te zanimljivu sudačku prisagu koja je,

Sl. 2. Najstariji pečat Valpovačkog vlastelinstva (1731.), otisak na naslovici Knjige malarine 1731. - 1737., detalj izloška br. 98.

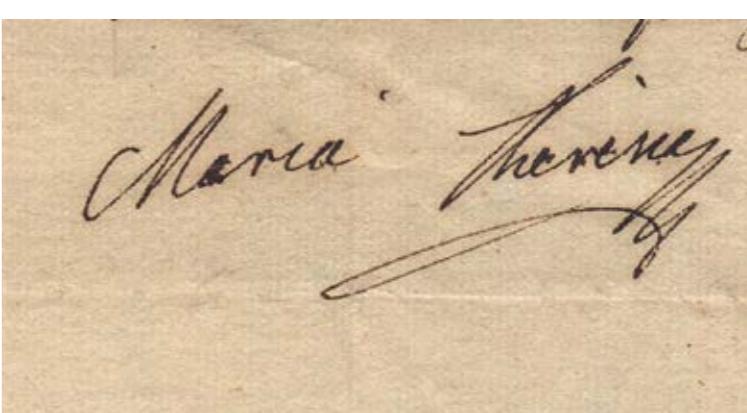
Jugoslaviji. Iz tog tematskog kruga posebno valja istaknuti fragment isprave kojom je carica Marija Terezija potvrdila ranija prava koja je barunu Petru II. Antunu Hilleprandu von Prandau podijelio car Karlo VI. (kat. br. 50, DAOS). Potom Ispravu carice Marije Terezije o podjeli indigenata barunu Petru II. Antunu Hilleprandu von Prandau za Češku, izdanu u Beču 30. siječnja 1751. godine (kat. br. 54, DAOS), s voštanim visećim pečatom u drvenoj kutiji. Zanimljive su Genealoške zabilješke valpovačkih vlastelina iz prve polovice 20. stoljeća (kat. br. 45, DAOS) ili Popis posjeda Schrottenthurn / *Prospect des Guts Schrottenthurn* iz 1756. godine, danas Stražišće kod Kranja u Sloveniji, koji je u obiteljski arhiv došao ženidbenim vezama s obitelji Vest (kat. br. 60, DAOS). Posebno treba istaknuti dokumente koji svjedoče o oduzimanju posjeda, Zapisnik o primopredaji konfiscirane imovine valpovačkih vlastelina, od 13. studenoga 1945. godine, (kat. br. 56, DAOS) i Odbijenicu grofici Julijanni von Normann-Ehrenfels za korištenje konfisciranog dvorca u Valpovu, od 21. studenoga 1946. godine (kat. br. 55, DAOS).

U tematskom krugu U službi carstva i zajednice – političko i društveno djelovanje vlastelina izložen je odabir dokumenata koji svjedoče o naporima valpovačkih vlastelina da građenjem odnosa s lokalnim i širim društvenim kontekstom oblikuju i osiguraju uvjete za svoj trenutačni i budući položaj u društvu, često u službi carstva i zajednice u kojoj su živjeli. Između ostalih izložaka, valja posebno istaknuti Adresu deputacije I. osječkog izbornog kotara barunu Gustavu Hilleprandu von Prandau s molbom za ostanak na dužnosti saborskog zastupnika, od 16. lipnja 1874. godine (kat. br. 69, DAOS).

Vlastelini i njihovo značenje u široj zajednici

U svjetovnim i crkvenim krugovima, u Valpovu i u Valpovštini, u Osijeku i u Slavoniji, u Zagrebu i drugdje u Hrvatskoj, u Beču i diljem Monarhije, posvuda su članovi obitelji Hilleprand von Prandau i von Normann-Ehrenfels zauzimali i zadobivali istaknuta mjesta i uloge, položaje i značenje. Neki tragovi toga značenja očuvani su u počasnim diplomama koje su dodjeljivane pojedinim članovim obitelji za posebne zasluge u gospodarskim i intelektualnim krugovima, u dobrotvornom i društvenom djelovanju, u glazbenom životu. Između ostalih izložaka, posebno treba obratiti pozornost na Diplomu barunu Antunu Gustavu Hilleprandu von Prandau za osvajanje Grand Prix na Državnoj općoj izložbi u Budimpešti 1885. godine (kat. br. 42, DAOS), zatim Veliku počasnu diplomu barunu Antunu Gustavu za samo sudjelovanje na spomenutoj izložbi (kat. br. 43, DAOS) te Diplomu za sudjelovanje na II. izložbi i sajmu vina u Zagrebu 1929. godine (kat. br. 44, DAOS). Radi

Sl. 3. Potpis carice i kraljice Marije Terezije na Okružnici o sazivanju sabora u Požunu 1751., detalj izloška br. 67.

za razliku od ostalog dijela Zapisnika, na hrvatskom jeziku (kat. br. 75, DAOS).

U tematskom krugu Oeconomia – gospodarstvo i financije izložen je izbor iz sadržajno najvećeg dijela vlastelinskog arhiva pa je time izbor bio i teži. Pritom su se autori izložbe vodili zadatkom da taj izbor brojem izložaka ne smije prevagnuti u odnosu na ostale tematske cjeline ove izložbe kako bi se postigla ravnoteža u predstavljanju ukupne arhivske baštine vlastelinskih obitelji. Između dokumenata o podjeli gospodarskih povlastica te urbarijalnih, finansijskih, knjigovodstvenih i drugih evidencijskih dokumenata treba obratiti pozornost na nekoliko vrijednih i vrlo ilustrativnih u odnosu na tematski krug. Tako posebice treba istaknuti Urbarijalnu tabelu Valpovačkog vlastelinstva, od 24. prosinca 1759. godine (kat. br. 93, DAOS), Povelju cara Franje I. s cehovskim povlasticama obrtnicima trgovišta Valpovo i Donji Miholjac, izdanu u Beču 4. kolovoza 1820. godine, s visećim pečatom u metalnoj kutiji (kat. br. 83, DAOS). Vrlo je zanimljiv Popis paradnih konja iz vlastelinske ergele, koji možemo datirati oko 1880. godine (kat. br. 107, DAOS), te Inventar vrhunskih vina i likera u podrumu vlastelinskog dvorca, napisan na tiskanom obrascu i datiran 1912. godine (kat. br. 108, DAOS).

Obitelji, osobe, odnosi i veze

U feudalnom poretku rođenje određuje položaj u društvu, a odnosi i veze stvaraju uvjete za budućnost. Od obitelji, preko odnosa s drugim pripadnicima staleža, sve do statusa kod vladarske kuće plete se svilena mreža koja snagom svojih niti drži obitelj i članove u dobrim vezama, ali isto tako zbog slabosti njezinih niti mogu pojedinc i obitelj propasti ili nestati. Ova je izložbena cjelina podijeljena u dva tematska kruga: najprije Osobne i obiteljske stečevine, a potom U službi carstva i zajednice – političko i društveno djelovanje vlastelina.

U tematskom krugu Osobne i obiteljske stečevine izložen je izbor dokumenata koji svjedoče o osobnim statusima, osobnim i obiteljskim pravima i povlasticama te obiteljskom nasljeđu i njegovu prenošenju sve do oduzimanja posjeda, prava i statusa u poslijeratnoj komunističkoj

ilustracije visokih dometa sudjelovanja ove vlastelinske obitelji u društvenom i glazbenom životu ne samo Valpovštine i Slavonije nego i Hrvatske, posebno je vrijedna Diploma barunu Antunu Gustavu o počasnom članstvu koju mu je Hrvatski glazbeni zavod u Zagrebu dodijelio 24. veljače 1864. godine. Naime, on je bio jedan od osnivača i prvi predsjednik Hrvatskog glazbenog zavoda u Zagrebu 1827. – 1828. godine (kat. br. 29, DAOS).

Karte Valpovačkog vlastelinstva

Izbor rukopisnih karata Valpovačkog vlastelinstva iz fundusa Državnog arhiva u Osijeku i onih koje se čuvaju u fundusu Muzeja Slavonije objedinjen je u jednu cjelinu ove izložbe s postavom u prostorima Muzeja Slavonije. Karte iz arhivskog fundusa po svome su sadržaju uglavnom planovi posjeda po pojedinim mjestima i područjima na vlastelinstvu, regulacije vodotoka i prometnica. Među tim kartama posebno možemo istaknuti zanimljiv Plan vlastelinskog alodija sa zvjerinjakom / *Allodiatura Dominaliscum Vivario in Valpo* iz 1786. godine (kat. br. 1, DAOS). Slično kao i s gradnjom kazališta u Valpovu relativno brzo nakon preseljenja iz Beča, čini se kako je i organizacija vlastelinskog zvjerinjaka na alodijalnom zemljištu, koji je prikazan na izloženoj karti, moguće kopiranje bečkog carskog zvjerinjaka *Tiergarten Schönbrunn* pokraj ljetne carske rezidencije u Schönbrunnu, koji je osnovan samo tridesetak godina ranije, 1752. godine.

Gradevinski nacrti

Gradevinska je djelatnost valpovačkih vlastelina dijelom dokumentirana sačuvanim nacrtima, a dijelom spisima i bilješkama, uglavnom knjigovodstvene naravi. Od prvih godina preuzimanja vlastelinstva pa sve do 20. stoljeća vlastelini su prostor vlastelinstva u gradskim i seoskim sredinama opremili zamjetnim brojem više ili manje reprezentativnih stambenih, gospodarskih i sakralnih gradevina. Česte rekonstrukcije na samom vlastelinskom dvoru u Valpovu svjedoče o trajnom nastojanju da se prostor vlastitog življenja učini udobnijim, ugodnijim i reprezentativnijim, u skladu sa stilovima koji su vladali pojedinim razdobljem. Od izložaka iz fundusa Državnog arhiva u Osijeku, koji su izloženi u postavu Muzeja likovnih umjetnosti, posebno možemo istaknuti projekt bečkog arhitekta Adama Heinricha za kolni ulaz u kompleks valpovačkog dvorca iz

1901. godine (kat. br. 116, DAOS) kao vrstan primjer neobarokne dogradnje valpovačkog dvora. Od sakralnih građevina čiji su nacrti ostali sačuvani i izloženi navedimo projekt za gradnju župne crkve u Brođancima iz 1794. godine (kat. br. 118, DAOS) kao karakterističan primjer sakralne arhitekture baroknog klasicizma na području Valpovačkog vlastelinstva. Kvalitetna gospodarska djelatnost zahtijeva i kvalitetne i suvremene gospodarske objekte. Jedan takav primjer je projekt za proširenje glavnog vlastelinskog skladišta iz 1876. godine (kat. br. 122, DAOS). Među građevinama javne namjene za širi građanski sloj u Valpovu navedimo projekt kupališta u Valpovu iz 1833. godine, izložen u postavu u Državnom arhivu u Osijeku (kat. br. 124, DAOS).

Zaključak

Valpovački su vlastelini posjedom kao vlasnici upravljali u različitim povjesnim fazama tijekom više od dva stoljeća. Intenzivnim zauzimanjem, osobito otkako su krajem 18. stoljeća postali stalni stanovnici Valpova i osobno prisutni upravitelji svojih dobara, oni su Valpovštinu u smislu tadašnjeg gospodarenja prirodnim i ljudskim resursima podigli na zavidnu razinu. O tome svjedoče očuvani zapisi u Državnom arhivu u Osijeku, u arhivskom fondu Valpovačkog vlastelinstva, a vrijednost i značenje toga gradiva do sada su uglavnom poznavali djelatnici Arhiva i zainteresirani istraživači. Danas, izborom najvrednijih primjera različitih zapisa iz tog fundusa te njihovim pridruživanjem ovom velikom izložbenom projektu, ti su zapisi doživjeli renesansu svoga vrednovanja i značenja u kontekstu hrvatske upravne, sudske, gospodarske i kulturne povijesti.